

TALABALARDA O`QUV PORTRETLARI BILAN IJODIY PORTRET O`RTASIDAGI FARQLAR HAQIDA AMALIY BILIMLARNI RIVOJLANTIRISH

Nurnazarov Xudoyberdi Doniyorovich

*A.Qodiriy nomidagi JDPU, Texnologik talim tasviriy san`at fanlari kafedrasida o`qituvchisi, Jizzax sh., O`zbekiston
[e-mail:nurnazarovxudoyberdi@gmail.com](mailto:nurnazarovxudoyberdi@gmail.com)*

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, odam qomatini tasvirlash bilan birgalikda ijodiy va o`quv portretlarining farqlari haqida so`z yuritiladi.

*Kalit so`zlar:* ijodiy portret, o`quv portret, nisbat, qalamchizgi, mimika, yuz bo`laklari.

Abstract. This article talks about the differences between creative and educational portraits, along with the development of students' creative abilities and the depiction of the human figure.

Key words: creative portrait, educational portrait, proportion, pencil drawing, facial expressions, facial expressions.

O`zbekiston xalq rassomi Malik Nabiev mashhur «Amir Temur portreti»ni yaratishda qiyofa ilmidan habardor bo`lgani juda qo`l kelganligi haqida shunday deydi:

«...portret chizish hammaning ham qo`lidan kelavermaydi. Bu sohada ishlaydigan ijodkor-rassom, avvalo, arxeologiya, tarix, anatomiya (odamning gavda tuzilishi) va qiyofa ilmi (fiziognomika) fanlarini chukur bilishi kerak. Masalan, men o`zim plastik anatomiyani o`rganish uchun ToshMiga to`rt yil qatnaganman. Parijda o`qib kelgan Matveev degan o`qituvchimiz bo`lardir. O`ta zukko, bilimli va tajribali edi. Kabinetida yuzdan ortiq millatning kalla suyaklari terib qo`yilgan bo`lib, men u erda haftalab qolib ketardim. Qosh suyagi erkaklarda bo`rtib chiqishi, ayollarda tekis bo`lishini o`shanda o`rganganman. Mimika, ya'ni yuz muskullari, albatta, harakatga keladi, qoshi chimiriladi».

Ijodiy portretlar ishlash jarayonida har bir insonni qoshi, og`zi, qulog`i, burni fe'l-atfori bog`liq tasvirlanishi lozim. Shuning uchun qoshni tasvirlanish ko`rinishlarini o`rganib chiqamiz. Hayotda enli, uzun qosh eng ajoyibi hisoblanadi. Uning shakli, rangi, qalinligiga ko`ra mutanosib rivojlanishi, kishi-ning hissiyoti, aqli va fe'l-atfori o`zaro uyg`unlikda ekanligidan dalolat beradi. Dag`al va baroq qosh esa, buning aksini ko`rsatadi. Chiroyli qosh uning egasi atrofida bilan yaxshi munosabatda bo`lishini ko`rsatadi.

Qalin qoshning tashqi uchlari ko`tarilib turishi oliyhimmat-lik va mardlik alomatidir. Qoshning tashqi uchlari pastga qayrilishi tortinchoq-likni bildiradi. Bunday qoshning tuzilishi va rangi ko`rimsiz bo`lsa, bu - yurakdagi jo`shqinlik tugagani alomatidir. Qosh tekis va uzun, atrofdagi terisi tiniq rangda bo`lsa, bunday erkak aqllidir. Shunday ayol esa, tantiq hisoblanadi va undan istalgan hatti-harakatni kutish mumkin. Kalta qosh hamisha bu xususiyatlarning teskarisini anglatadi. Biroq kalta, lekin qalin qosh birdan lovullab ketuvchi odamga xos. Qalin, supurgiqosh «iblisona» fe'l-atforli odamda uchraydi. Supurgiqosh doim o`jarlik, sarkashlik, murosasozlik alomatidir. Enli, qalin va payvasta qosh boshqalardan ustun bo`lishga zo`r berib urinishni bildiradi. Bunday ayollar kuchli xarakterga ega ekanligidan, lekin uy bekasi bo`lolmaydi.

Yuqori joylashgan qosh - maqsadga intilish alomati. Past joylashgan qosh esa - buning aksidir. Inson ko`zi azaldan qalb ko`z gusi deb ta'riflanadi. Kishining ichki kechinmalari hamisha ko`zidan ko`rinib turadi. Jozibador va maftunkor ko`z egasi sog`lom, irodali, aqlli, jo`shqin, yuragida o`ti bor odam bo`ladi. Olimlarning fikriga ko`ra, bunday ko`zlar bir qator xususiyatlarga ega bo`lib, nur va iliqlik taratib turadi, qovoqlar bilan yaxshi himoyalangan, rangdor pardasi ifodali, serma'no. Mabodo shunday bo`lmasa, bu - kishining fe'l-atvori va aql-idrokida nuqson borligini ko`rsatadi. Ko`zlari yirik-yirik odam, serhissiyot, sezgir, aksari hollarda mard va jasur, hatto etakchilikka intiluvchan bo`ladi. Kichkina ko`zlar esa ko`pincha ichimdagini top deydigan, goho o`ziga bino qo`ygan, o`jar odamlarga xos. Aksari hollarda bunday kishilar hayratlanarli darajada sobit bo`lishadi.

Rangdor pardaning yirikligi - yumshoq muomala va osoyishtalik belgisi, kichikligi esa ichki jarayonlarning o`zaro nomuvofiq-ligidan darak beradi. Rangdor pardaning rangi odamda hayotiy kuchlar bor-yo`qligini ko`rsatadi: qora, jigarrang va yashil ko`z pardasi jo`shqinlik, g`ayratdan; moviy rang - ta'sirchanlikdan: och jigarrang parda - tortinchoqlikdan dalolat beradi.

Ko`zlarning qanday joylashuvida ham o`ziga xos ma'no bor. Ikkovi bitta gorizontal chiziqda joylashuvi yaxshi alomat. Ko`zlarning pastroq joylashuvi erkaklarda dovyuraklik, qat'iy-likdan, ayollarda esa engiltaklikdan dalolat beradi. Yuqori qovoqning salqib turishi - etuklik belgisi, juda osilib ketishi esa, erkaklarda jo`shqinlik, g`ayrat tugaganini ko`rsatadi. Qovoqning yoqimsiz rangi fiziologik jarayonlar izdan chiqqanini ko`rsatadi. Pastki qovoqning salkib turishi - jo`shqin hayot belgisi, osilib tushishi, boshqacha aytganda, ko`z kaltasi mayl-xohishlar betiyiqligidan dalolat beradi. Ustki va pastki qovoqlarning shishib turishi esa - hayotdan toliqish alomati. Ko`zlarning tashqi burchagi serajinligi - ziyraklik, aql-zakovat belgisi.

Yaponlar, shuningdek, ko`zlarni turlarga ham ajratishadi. Ajdarho ko`zlari deb ataluvchi yirik-yirik, chaqnab turuvchi, tirak ko`zlar, odatda, hukmfarmon odamlarda uchraydi. Ikki chekkasi yuqoriga qayrilgan uzunchoq ko`zlar qaqnus qush ko`zlari deb ataladi, ular odatda nozik didli odamlarda bo`ladi. Qovoqlari qatmaqat taxlanuvchi yirik-yirik ko`zlar sherning ko`zlari deyiladi. Boshqalarni ortidan ergashtira oluvchi etakchi odamlar shunday ko`zga ega. Qovoqlari ikki-uch qavatli ensiz, uzunchoq ko`zlar filda bo`ladi. Ular odatda yumshoq muomalali semiz kishilarda uchraydi. Sarg`ish tusda yaltirovchi yumaloq ko`zlar - yo`lbarsniki, rangdor pardasi qoramtir-sarg`ish tUSDagi ensiz va kichik ko`zlar - qo`yniki; qovoqlari salqigan, bichimi uch burchakli ko`zlar - otniki; rangdior pardasi haddan ziyod katta ko`zlar - bo`rinikidir. Yaponiyada qirqqa yaqin ko`z turlari o`zaro farq-lanadi. Ularning bari hayvonlar ko`ziga qiyoslanadi va muayyan hayvonga xos xatti - harakat ko`zlari o`sha turdagi odamga ham xos deb hisoblanadi. Portret ishlash jarayonida ko`zlarning ranglari qanday bo`lishini mazmuni va ahamiyati kattadir. Ayrim ruhshunoslarning fikriga ko`ra qorako`z kishilar qat`iyatli, bardoshli, ancha jo`shqin va shijoatli bo`lishadi. Rahbar lavozimida turgan odam serzarda bo`ladi. Muammolar tug`ilganda, tezda eng muhim echimini topa oladi. Vazifasidan voz kechib ketishga ham tayyor. Och-jigarrang ko`zlar egasi - o`z qobig`iga o`ralib olgan, ichimdagini top deydigan va o`zini o`ylaydigan kishilardir. Ular bir hildagi ishni osongina bajarishadi. Biroq, boshqa biron buyruq berishini ko`tarishaolmaydi. Aksincha, o`z holatiga ko`yib berilsa, juda yaxshi ishlashadi. Ko`kko`z kishilar chidamli, hissiyotga uncha berilmaydigan, turmushdagi bir xillik esa ularga yomon ta'sir qiladi. Ular, odatda, badqovok, dilgin kishilardir.

Kishidagi hayotiy kuchlar qay darajadaligini aniqlashga og`izning shakl va o`lchamlar tasviri ko`rsatadi. Yaponlar erkaklarning og`zi katta, ayollarniki esa, aksincha, kichkina bo`lishini ma'qul ko`rishadi. Og`zi katta ayol mardonavor deb hisoblanadi, biroq bu erkaklarga ko`pda yoqavermaydi. Umumiy xulosalar quyidagicha. Og`zi tor kishilar tirikchilik payiga tushgan bo`ladi, irodasi zaif. Yupqa lablar - injiqlik, serzardalik belgisi. Og`zi katta bo`lib, burchaklari pastga qayrilgan odam kuchli irodaga ega, unga ta'sir ko`rsatish oson emas. Lablarning hadeganda uchib turishi - asabiylik alomati.

Burchaklari pastga qayrilgan kichkina og`iz ta'sirchan kishilarda uchraydi. Do`rdoq lablar - muvaffaqiyat g`arovi. Og`iz-ning qiyshaymay, bir tekis ochilishi his-tuyg`ular jilovlan-ganini ko`rsatadi. Agar og`iz burchaklariga ko`zlardan ajin tushib kelsa, bu - mashaqqatli hayot belgisi. Mabodo shunday ajinlar og`iz burchaklariga burunning ikki tomonidan tushib kelsa, bu - makkorlik alomati. ⚡jar,

qaysar odamning og`zi, odatda, bir tomonga qiyshayib turadi. Yuqori labning oldinga chiqishi - qat'iyatsizlikdan, pastki labning chiqib turishi esa - xudbinlikdan dalolat beradi. Lablar ustidagi ajinlar - qarish alomati. Bu ajinlarning ingichkaligi, ko`pincha, salomatlik zaifligini ko`rsatadi. Labdagi chuqur ajinlar esa gullagan yoshlikdan va etuklikdagi muhtojliklardan dalolat beradi. Chirigan tish hamda kasallangan til salomatlik yomonligini ko`rsatadi. Albatta, bu barcha belgilarni Qalamtasvirdan ijodiy ishlarni bajarish jarayonida ijobiy ta'sirini ko`rsatadi. Shu bilan birga inson-ning yana bir a'zosi bo`lmish quloqni ko`rinish tasviri haqida so`z yuritamiz. Quloqning tuzilishi to`rt qismga bo`linadi: tashqi hoshiya, o`rta hoshiya, ichki hoshiya va solinchak - pastki yumshoq qismi. Quloq bo`yicha, odatda bolalik qanday o`tgani aniqlanadi. Bunda umumiy qoidalar quyidagicha: yaxshi shakllangan quloq baxtli bolalikdan darak beradi. Quloqning qing`ir - qiyshiqligi va rangparligi - ko`ngilsizliklar darakchisi. Shalpangquloq qariyb hamisha shaxsiyatdagi qusurlardan dalolat beradi. Chuchvara quloq - baxtsizlik alomati.

Quloqlar boshda qanday joylashgani ham ko`p narsani anglatadi. Quloqning yuqori uchi qoshdan baland bo`lishi yuksak aql-zakovatni ko`rsatadi; ko`z bilan bir chiziqda joylashuvi - aql-idroq o`rtachadan yuqoriligini; ko`zdan past bo`lishi aql-idroq o`rtacha yoki undan pastligini bildiradi. Quloqning solinchagi yaxshi shakllanmagani shaxsiyatdagi nomuvofiqliklardan darak beradi. Solinchakning uzunligi - beg`amlik, yaqqol sezilmasligi - nozik tabiat, injiqlik belgisi. Solinchagi juda katta odamlar Sharqda donishmand sanaladi. Agar u sal oldinga chiqib tursa, bu - samimiylik alomati.

Quloqning ichki hoshiyasi his-tuyg`ular ko`rsatkichidir: u ichkariga tortilgan bo`lsa - vazminlik, bosiqlik, tashqariga chiqib turgan bo`lsa - jizzakilik belgisi. Quloqning och qizg`ish rangi maqbul hisoblanadi, sarg`ish yoki ko`kimtir rang kasallikdan darak beradi. Quloqning oldingi va yuqori qismlari yoqimtir rang bo`lishi - yashirin kasallik alomati. Quloq ichida xol bo`lishi - ko`ngilsizlik, baxtsizlik belgisi.

Akademik portret talablari

«Akademik tasvir» deyilganda realistik san'at printsiplari va uslublari nazarda tutiladi, ularning har bir vazifasi ilmiy-nazariy asosga ega bo`ladi, akademik ta'lim esa ma'lum badiiy tizimga bo`ysunadi. Akademik ta'lim tizimi, asosan, g`arbiy Evropa, rus va o`zbek milliy haqqoniy san'atining eng yaxshi an'alariga, hozirgi zamon san'at pedagogika va psixologiyaning ilmiy jihatlariga asoslanadi. Akademik ta'lim yosh rassomga borliq xodisalarning go`zallik va betakrorligini namoyon etadi va moddiy borliqning ob'ektiv qonunlarini ochadi.

Bularning hammasi tabiatning eng go`zal mahsuli, inson qiyofasi, xususan, odam boshini tasvirlashga ham bevosita aloqadordir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdirasilov, N. Tolipov. Rangtasvir. -T.: “Bilim”, O`MKHTM. 2005.
2. B. Boymetov, S. Abdirasilov. Chizmatasvir. –T.: G`ofur G`ulom-matbaa ijodiy uy. 2004.
3. B. Boymetov. Portret qalamtasviri. -T.: Nizomiy nomli TDPU. 2001.